

ALDO

Bart van Rosmalen
Daan Andriessen

A

Een dialoog over het
muzisch perspectief

Language cannot be reduced to a code; it plays itself out in a certain context. What is more, even if we immerse ourselves in the context we have to wait beyond the last sounds. When all is said, the meaning has not finally arrived yet. It is the anticipation of what it could yet mean that draws us forward. Einmal ist keinmal.

Paul Cilliers (2006) over de novelle 'Slowness' van Milan Kundera in een artikel met de titel: 'On the importance of a certain slowness'.

Bart van Rosmalen en Daan Andriessen geven hun kijk op het muzisch perspectief op goed werk. Beiden zijn de initiatiefnemers van de Werkplaats Muzisch Onderzoek, een plek waarin adviseurs, docenten, kunstenaars en onderzoekers experimenteren met andere wijzen van werken, geïnspireerd door het verhaal van de Griekse muzen. Bart is lector Muzische Professionalisering en heeft een achtergrond in de kunsten. Daan is lector Methodologie van Praktijkgericht Onderzoek en komt uit de wereld van het onderzoek. Na drie jaar werken in de werkplaats wordt steeds duidelijker wat het muzische perspectief is en wat het te bieden heeft. Waarbij Bart en Daan allebei eigen accenten leggen.

In deze bijdrage licht deze meerstemmigheid op.

Bart

In de zaal staat een publieke tribune. Op jassen, tassen en meegebrachte attributen na is die leeg. Met 40 deelnemers zitten we in een mega cirkel op de grote houten vloer van het podium. Dat is de plek waar we vandaag beginnen aan wat we de 'Werkplaats Muzisch Onderzoek' noemen. We luisteren niet naar iets of iemand, niet naar een uiteenzetting, niet naar een bevlogen toespraak en zelfs niet naar een huishoudelijk reglement. Want om te beginnen zijn we zelf de voorstelling. Wij vormen een tableau de la troupe: de cast van dit jaar waarin ieder van ons een eigen professionele praktijk meebrengt. Daar zitten we dan. Na een voorafgaande serie intensieve intakegesprekken in kleine groepjes worden we nu één voor één zichtbaar in de groep: de creatieve adviseur in de zorg; de (ex)musicus die bij de overheid werkt; de innovatiemakelaar bij de politie; de kunstenaar die werkt met ouderen met dementie; de docent beeldende kunst die ook systemisch werkt; de programmaleider van een honours-traject; een alumnus van de master kunst-educatie; de organisatieadviseur die ook danst, en zo verder de hele meerstemmigheid van die grote cirkel langs. Veertig eigenzinnige professionals die ieder in hun praktijk het verschil zullen gaan maken vanuit wat we noemen 'een muzisch perspectief'.

Daan

Als kind van vier was ik al een onderzoeker. Mijn vader had mij uitgelegd dat een fietslampje brandt, omdat er een apparaat tegen je wiel zit gedrukt dat gaat draaien waardoor het stroom maakt. Via een draadje en het frame van de fiets loopt dit naar het lampje dat daardoor gaat branden. Ik had van hem zo'n lampje gekregen met een mooi

zwart fittinkje. Ik had ook al opgemerkt dat je een stekker in het stopcontact kan steken en dat een (iets grotere) lamp dan ook gaat branden. Dus wilde ik weten of mijn lampje zou gaan branden als ik er draadjes aan maakte en die in het stopcontact stak. Niet lang daarna besloot mijn vader een experimenteerset te bouwen die gevoed werd door batterijen...

Bart

'Wat een rijkdom, wat een diversiteit' denk ik, 'het lijkt erop dat er zoiets als een beweging aan het ontstaan is'. En dwars daarvoorheen in mijn hoofd: 'Zal de folder op tijd zijn? Die zou er nu toch moeten zijn verdorie'. Op het allerlaatste moment heb ik doorgezet dat we dit traject niet moeten eindigen met een mooi vormgegeven verhaal als opbrengst, maar er juist mee moeten beginnen. Als je beweging wil maken heb je toch iets van een 'tune' nodig, iets om op af, of mee in te stemmen? Wat is het onderliggende ritme dat ons als een hartenklop bijeenhoudt? Waar blijft de folder die daarover gaat? En precies op dat moment gaat de deur open en komt er iemand met een doosje onder de arm naar me toegelopen. "Is dit voor jullie?" Ik pak het aan en maak het open. Ja hoor, daar is 'ie!

Daan

Het is dan ook niet verbazingwekkend dat ik tijdens mijn studie Politicologie aan de VU geïntrigeerd werd door wetenschappelijk onderzoek doen. Hoe doe je goed onderzoek, zodat je uitspraken kunt doen waar geen speld tussen te krijgen is? Maar, ik was wel slim maar niet intellectueel. Ik was meer op zoek naar praktische wijsheid dan naar wijs-

gerig weten. Het ging mij meer om wat je aan de kennis hebt dan om de schoonheid van de kennis zelf. Mijn scriptie uit 1990 ging dan ook over het verhogen van de bruikbaarheid van onderzoek. Hoe kan je het onderzoeksproces zo inrichten dat beleidsmakers van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid die kennis kunnen gebruiken bij het maken van beleid? Dit thema van onderzoek dat doorwerkt in de praktijk heeft mij nooit meer losgelaten. Nu geef ik leiding aan een onderzoeksgroep die zoekt naar nieuwe manieren van onderzoek doen, naar een nieuw, muzisch perspectief op onderzoek.

Bart

‘Een muzisch perspectief’ is de titel. En ‘persoonlijk maken, samen maken, kennis maken en publiek maken’ de ondertitel. Als ik de folder opensla lees ik in grote letters GOED WERK, met daarnaast de vraag ‘wanneer is het werk dat je doet goed’? In een korte toelichting wordt gesteld dat ‘het werk dat we doen complexer wordt door nieuwe verbindingen tussen disciplines, door een diversiteit aan stemmen om rekening mee te houden en grenzen aan de maakbaarheid’. Dat klopt wel aardig met het gezelschap waarmee we hier nu bij elkaar zitten. De notie ‘Goed Werk’ bevrucht ons en onze professionele praktijken: doen we nog wel het goede met betrekking tot de wereld waarin we leven? Gaan we goed met elkaar om en zijn we echt betrokken bij wat we doen? Vertellend en lezend deel ik zo de eerste zinnen van de folder in onze beginnende kring. Tot aan de woorden: *in de Werkplaats Muzisch Onderzoek ontwikkelen we een muzisch perspectief op goed werk*. Zo de kop is er af. Hilariteit bij de

deelnemers natuurlijk over dit schijnbaar kunstig in elkaar gezette ritueel: groep staat op punt van beginnen. Tijd voor een klarenstoot. Die komt binnen in de vorm van een folder. Die brengt ons precies op de plek waar we zijn: het begin.

Daan

Er zijn veel redenen om te zoeken naar een muzisch perspectief op onderzoek. Er is veel onvrede over ‘traditioneel’ wetenschappelijk onderzoek waarin de grondigheid belangrijker is dan de relevantie en waarbij de wetenschappelijke publicatie het einddoel is; waarin theorie wordt ontwikkeld die daarna getoetst wordt door data te verzamelen; en waarin onderzoek is gescheiden van toepassing. Deze vorm van onderzoek heeft de mensheid ver gebracht, maar heeft belangrijke nadelen. Zo worden resultaten veelal alleen door andere onderzoekers gelezen en draagt het onderzoek niet of nauwelijks bij aan de praktijk. Vaak wordt de werkelijkheid gereduceerd tot modellen. En onderzoeken is alleen nog maar een rationele activiteit; de onderzoeker als mens verdwijnt volledig uit beeld.

Bart

En wat is nu dat muzisch perspectief? Laten we dat terplekke onderzoeken in dialoog met de praktijk die ieder van ons mee brengt. Op vier A0 platen hebben we de kernbegrippen geschreven: *persoonlijk maken, samen maken, kennis maken en publiek maken*. De woorden verschijnen tegen een achtergrond van zeewieren op een bij eb drooggevalen strand. We leggen deze vier woordbeelden met veel ruimte ertussen op de grond. Dan doe ik een stap in de cirkel om de oefening voor te doen.

Daan

Maar niet alleen. Ook ik stap naar voren. De werkplaats komt immers voort uit onze permanent voortgaande, onderzoekende dialoog.

Bart

Daarin ben ik de wildebras die altijd weer wil uitbreken en niet rust tot de verbeelding aan de macht is. Ik houd van de uitzondering, het gebaar en de improvisatie.

Daan

Ik ben een echte modellenman. En dat bedoel ik als een geuzennaam. Ik houd van ordenen en bouw stap voor stap aan nieuwe concepten die praktijkgericht onderzoek, naast academisch onderzoek, stevige grond onder de voeten geven.

Bart

We werken al sinds 2007 nauw met elkaar samen. Uit ons gesprek komen ook de woorden die nu op de grond liggen. Ik vertelde Daan een paar weken eerder over mijn fascinatie voor vier aspecten die samenhangen in het werk: de persoon die het werk doet, dat zij dat samendoet met anderen, en dat er tastbaar werk en kennis uit hun handen komen die iets betekenen in de wereld. En dat wij met deze werkplaats dat maken en deze maakprocessen aanwakkeren.

Daan

Ik vroeg door en zette het opname apparaat aan. Ik wilde de kern van de ideeën vangen in een paar makkelijk overdraagbare concepten. Daarbij houd ik van symmetrie en

consistentie. Daarop kwam ik met het voorstel om de vier aspecten van het muzische perspectief dan 'persoonlijk maken, samen maken, kennis maken en publiek maken' te noemen. Over die derde, het kennis maken, moest ik wel even onderhandelen. Dat er uit muzisch werken ook nieuwe kennis moet komen is voor mij essentieel. Er gaat al te veel waardevolle praktijkkennis verloren.

Bart

Het geheel moest van Daan ook onderzoekend te duiden zijn. En omdat 'maken' erin zat gaf ik toe. Terwijl die woorden dus nog nat van inkt waren zette ik door en maakte een folder. Daan maakte de grote platen en ik stuurde hem de beelden van de plat op het zand liggende zeewieren bij eb. En nu staan we er zelf middenin. Wat betekenen die woorden in de levende praktijk? Want pas op, daarover zijn we het volledig eens, voordat je het weet stollen ze tot een dode letter. Er fysiek letterlijk in gaan staan helpt het leven in een concept of model te houden. We doen alle vier de halteplaatsen aan en vertellen over hoe de begrippen resoneren met praktijkervaringen en vragen.

Persoonlijk maken

EIGENZINNIGHEID

Persoonlijk maken

Regels maken we met de beste bedoelingen. Maar regels worden gemakkelijk systemen die ons klem zetten. Dan worden protocol, resultaatverplichting en afvinklijst bepalend. Wat kunnen we daarin nog aan tegenkracht en menselijke maat ontplooiën? Hoe kunnen we het werk weer persoonlijk maken? We zijn in organisaties steeds vaker op zoek naar de eigenzinnige professional, naar makers in plaats van volgers met de moed om zichzelf op het spel te zetten. Bronnen om verder te verkennen zijn *First Person Action Research, Living Life as Inquiry* (2016) van Judi Marshall en *Tempered Radicals* (2001) van Debra Meyerson.

Bart

Herken je dat? De noodzaak soms eigenzinnig te willen of moeten zijn? Hoe ervaar je zelf dat begrip tegenkracht, als een op de barricade staan en strijd voeren of als ruimte maken voor de menselijke maat en verbeelding? Dat er inspirerende bronnen zijn noemen we ook. Dat geeft extra gezag.

Daan

Je kan onderzoek persoonlijk maken. Door dit perspectief komt de persoon van de onderzoeker weer in beeld, met zijn of haar idealen, wensbeelden, verlangens, manier van kijken, biografie. De wetenschap staat bol van de regels en protocollen. Allemaal bedoeld om de persoon van de onderzoeker er niet toe te laten doen. Het is in veel vakgebieden zelfs ongewenst om in de 'ik-vorm' te schrijven. Maar we kunnen wel net doen alsof de persoon er in wetenschappelijk onderzoek niet toe doet maar dat is onzin. Een onderzoeker kan zichzelf niet uitschakelen. En als dat al gebeurt dan wordt er nog iets uitgeschakeld, namelijk de menselijkheid en de mogelijkheid om eigenzinnig te zijn, om het verschil te maken, om een tegengeluid te laten horen. Door net te doen alsof inzichten te scheiden zijn van degene die de inzichten verzamelt, verdwijnt de kans om de wereld een beetje beter te maken.

Hoe kan je als onderzoeker onderzoek persoonlijk maken? We hebben al een paar mogelijkheden ontdekt. Door te vertellen waar je vandaan komt, wat je drijft, wat je biografie is. Welke verlangens je hebt en welke idealen je nastreeft. En ook door te vertellen wat je bronnen zijn. Wie en wat inspireert jou? Welk boek, citaat, schilderij, muziekstuk? Hiermee keert de menselijkheid

terug in de wetenschap. Het maakt het voor anderen mogelijk om in te stappen. En ook om meer betekenis te kunnen geven aan je onderzoek en je resultaten. Door eerlijk te zijn over je eigen worstelingen en onzekerheden. Waar twijfel je over? Wat is het niet-weten? Daarmee open je nieuwe mogelijkheden voor samenwerking en kennisontwikkeling. Door je hele persoon als kennisbron in te zetten, dus ook je aanvoelend vermogen, je schepend vermogen, je makerschap, je lichaam. Door weer af te dalen vanuit het hoofd naar het lichaam om de wonderlijke kwaliteiten daarvan te benutten.

Samen maken

PROCESKRACHT

Samen maken

We willen liever geen solisten. Want, werkend in complexiteit en toenemende onvoorspelbaarheid, kunnen we het niet langer alleen. Het wordt steeds belangrijker om de grenzen van hiërarchie, discipline en organisatie actief over te gaan en nieuwe verbindingen te maken: transdisciplinair en crossover. Omdat er anders niets verandert neemt de noodzaak toe om de aandacht te richten op het concreet samen maken en iets neerzetten, in plaats van alleen te praten. Hoe kunnen we die cocreatie van verandering (Wierdsma, 1999) realiseren en elkaar in de ontmoeting met de ander tot goed gezelschap zijn (Harry Kunneman, 2019).

Bart

Ook in dit tekstje wordt een eigentijds vraagstuk in het werk geduid. Hoe samen te werken in toenemende complexiteit? En het niet in je uppie aan te pakken? Herken je ook in jouw werk de noodzaak tot samen werken met verschillende vakgebieden en organisaties? En ook dat er manieren van werken nodig zijn die daarbij helpen? Kortom: hoe zit dat bij jou, dat 'samen maken'?

Daan

Onderzoek lijkt een solitaire bezigheid. De eenzame onderzoeker in de ivoren toren die wijsheid opschrijft in artikelen die door niemand worden gelezen. Maar de complexiteit van de maatschappelijke uitdagingen maakt de perspectieven en expertises van velen noodzakelijk. Door deze perspectieven te combineren ontstaan de nieuwe verbindingen en inzichten die noodzakelijk zijn. Multidisciplinair werken noemen we dat tegenwoordig. Maar samen maken heeft nog meer voordelen. Door van onderzoek een gezamenlijke activiteit te maken, samen met praktijkprofessionals, cliënten, patiënten, leerlingen etc., ontstaat een ongelooflijke proceskracht. Het proces van onderzoeken kan mensen helpen, beroeren, in beweging zetten, nieuwe besluiten laten nemen. Onderzoekend samen maken geeft voldoening, biedt inzicht, zet aan tot leren, helpt veranderen. Dit muzische perspectief helpt om onderzoek in te zetten als vehikel van verandering en van leren. Hoe kunnen we dit doen als onderzoeker? Door van alle betrokkenen onderzoekers te maken, ieder op de eigen manier. En door vervolgens samen te werken aan het onderzoek van de ander. De werkvorm "Werk in opvoering" die Bart heeft ontwikkeld, benut dit principe. Deze maakt het mogelijk om samen te werken aan het

onderzoek van ieder van de deelnemers. Door het onderzoeken niet langer te scheiden van het veranderen, leren en maken, maar dit als een simultaan collectief proces te zien. Onderzoeken=maken=leren=veranderen. Door er een proces van cocreatie van te maken, met de praktijkkwesities als uitgangspunt. Samen onderzoekend op zoek naar oplossingen en verbeteringen.

Kennis maken

KENNISBRON

Kennis maken

Welke kennis is bruikbaar voor onderweg? Dat kun je vooraf niet zeggen! Gaandeweg komt op wat er nodig is 'in' het werk, net als wat er en waarom het lukt of mislukt, wat volgende stappen en nieuwe verbindingen kunnen zijn. Dat daagt ons uit om onderzoekend heen en weer te bewegen tussen wat we doen en hoe we ernaar kijken. Dat daagt ons uit tot kennis maken in de praktijk. Donald Schön maakte in *The Reflective Practitioner* (1983) al onderscheid tussen reflection 'on' action en reflection 'in' action. Bovendien is de vraag naar kennis voor onderweg niet louter cognitief, maar strekt zich uit van handelingskennis tot en met materiële en belichaamde kennis (*Epistemic Fluency and Professional Education* (2017) van Peter Goodyear en Lina Markauskaite).

Bart

In het blokje over kennis maken komen in kort bestek verschillende aspecten van kennis aan de orde. Het eerste is het motief van 'gaandeweg zien wat er nodig is'. Het tweede is het heen en weer bewegen tussen praktijk en reflectie. En het derde is dat van verschillende soorten kennis. De uitnodiging is om ook in je eigen praktijk eens stil te staan bij hoe je (en wat je voor) kennis haalt uit wat je praktisch doet.

Daan

Kennis wordt in de wetenschap veelal gereduceerd tot conceptuele kennis. Hierbij worden vaak de idealen van de natuurwetenschappen nagestreefd: verklaringen vinden voor het mysterie van de werkelijkheid door het bedenken en vervolgens toetsen van hypothesen. Deze vorm van kennis is echter maar beperkt bruikbaar voor professionals in de praktijk. Als we kijken met welke soorten kennis professionals hun werk doen dan komen handelingskennis, materiële kennis, sociale kennis, lichamelijke kennis in beeld (Markauskaite and Goodyear, 2017). Een muzisch perspectief op onderzoek geeft de mogelijkheid om in onderzoek ook deze vormen van kennis te ontwikkelen en nieuwe kennisbronnen te openen. Door kennisontwikkeling niet scheiden van het professionele werk maar er een integraal onderdeel van maken. Werken=onderzoek=werken. Om zo de praktijkervaringen te benutten om nieuwe inzichten op te doen. Door op andere manieren kennis te ontwikkelen, bijvoorbeeld door te maken of te spelen. En door een deel van de resultaten te laten neerslaan in andere media: dans, beeld, muziek, poëzie, en deze vervolgens weer te annoteren.

A close-up photograph of a sandy beach. The foreground is dominated by a dense layer of yellowish-brown seaweed, likely Enteromorpha, with its characteristic bulbous, inflated segments. Interspersed among the seaweed and on the grey sand are various pieces of plastic litter, including white and blue fragments, a red piece, and a dark blue object. The overall scene suggests a polluted coastal environment.

Publiek maken

DEELGENOOTSCHAP

Publiek maken

We hebben het verlangen om wat werkt en wat betekenisvol is publiek te maken. Maar hoe doe je dat, de ander in beweging brengen? Kunnen we nog wel het verschil maken met een rapport of een notitie, met een conferentie of expertmeeting? Uitkomsten en resultaten van onze reizen zijn op zichzelf niet genoeg om tot duurzame doorwerking bij anderen te leiden. Daarvoor zullen we ook tot de harten van de mensen moeten spreken. Hoe kunnen we de toeschouwers langs de lijn betrekken bij het gemeenschappelijke, het publieke 'goed' dat we delen? Hoe kunnen we publiek maken?

Bart

Wat doe jij met wat goed gaat? Komt dat ook bij anderen terecht? En zet het hen dan net zo in beweging als het jou doet?

Daan

De klassieke vorm waarin wetenschappelijke kennis terecht komt is het wetenschappelijke artikel. De cultuur en beloningsmechanismen van de academische wereld zijn er primair op gericht zoveel mogelijk van die dingen te produceren. Maar de doorwerking van een wetenschappelijk artikel is meestal gering. Artikelen worden vaak alleen gelezen door andere wetenschappers. Daardoor is de wetenschappelijke wereld een systeem geworden dat vooral naar zichzelf verwijst. Een muzisch perspectief opent echter de ogen dat publiek maken van onderzoeksresultaten op vele andere manieren kan. Manieren die niet alleen het denken van de lezer bereiken, maar deze ook aanzetten tot handelen, hem beroeren, haar achter de oren doen krabben, opruien, ontroeren en die kennis ook voor de lezer onthoudbaar maken. Een muzisch perspectief stimuleert deelgenootschap van onderzoek. Er ontstaat ook een nieuwe taak voor de onderzoeker: hoe kan ik een publiek maken voor mijn onderzoek? En hoe kan ik zorgen dat het publiek maken een wederkerig proces wordt, waar ik als onderzoeker ook weer van leer? Dit stimuleert nadenken over manieren om de doorwerking van onderzoek te vergroten. Door gericht na te denken over manieren om onderzoeksresultaten "op te voeren": wie is het publiek en hoe maken we er een publiek van? Waar zit het bijvoorbeeld? Wat is de setting? Wie zijn de personages? Wat is het script?

Door het wederkerig maken van de opvoering. Door het benutten van de opvoering van onderzoeksresultaten om nieuwe kennis te ontwikkelen. Bijvoorbeeld door het publiek opnieuw te bevragen en in te zetten als onderzoeker. Door stil te staan met wat je met het onderzoek allemaal zou willen bewerkstelligen: wie zou je iets willen laten leren? Welke patronen, systemen en dynamieken zou je willen veranderen? Wat zou je willen maken? Welke doorwerking zou je willen realiseren?

Bart

Na ons voorbeeldwandelingetje vragen we iedereen om in navolging van ons in te stappen. Laten we de stoelen aan de kant zetten en groepjes van drie formeren. Je hebt een half uur de tijd. Neem tien minuten per persoon. Degene die centraal staat vertelt over zijn of haar werk. Probeer concrete momenten die boven komen te vertellen. De andere twee bevragen hem of haar en laten de vier kernbegrippen mee richting geven aan het gesprek. Stel je een strandwandeling voor waarbij je afhankelijk van het verloop van het gesprek met je groepje langs de vier halteplaatsen komt. Laat je route leiden door vragen, als: "mag ik je nog even meenemen naar persoonlijk maken?" Of opmerkingen als: 'grappig dat we tot nu toe nog helemaal niet bij kennis maken hebben stilgestaan.'

Manieren van werken

Bart

We gaan op pad. De ontmoetingen raken direct het hart van ieders werk. Er is volop leven in de brouwerij.

Daan

Stappend door het model zie ik om mij heen de kracht ervan zijn werk doen. Mensen zijn druk in gesprek. De gesprekken veranderen van karakter als de groep zich verplaatst naar een volgende plek. Bij 'persoonlijk maken' worden de gesprekken ook persoonlijker. Bij 'kennis maken' voelen sommigen zich heel erg op hun gemak en anderen helemaal niet. Systematisch langs de vier perspectieven lopen geeft de deelnemers vier nieuwe manieren van kijken naar hun werk.

Bart

In mijn eentje ga ik op de publieke tribune zitten. Ik kijk. Veertig uitvoerenden en één toeschouwer. Wat zie ik van een afstandje? Het valt me op dat deze manier van werken kenmerkend is voor het werken in de werkplaats. De oefening doet zelf dat waar 'ie over gaat!

Persoonlijk maken zit in de uitnodiging aan de persoon om zichtbaar te worden. Iets van zichzelf op het spel te zetten. Je wordt direct gevraagd ergens voor te gaan staan. Je mag het ook niet weten. Op die persoonlijke inzet draait het werkproces.

Samen maken krijgt vorm doordat deze oefening de onderlinge relaties als helpend en wederkerig uitlokt. Het gaat niet om discussie, maar om cocreatie. Die wordt gefaciliteerd door sterke spelregels als 'tijd' en 'aan de beurt komen'. Daardoor ontstaat vrijheid voor de inhoud. Die kan en mag alle kanten op.

Kennis maken is in dit geval het belichamen van een denkproces door een wandeling te maken met specifieke halteplaatsen. Daarin is dus sprake van letterlijk ergens bij stilstaan en letterlijk ergens op terugkomen. Dat heeft anders denken en andere inzichten tot gevolg. Denken fysiek maken werkt anders door in het geheugen. Ik zie nu al dat diverse mensen zich deze wandeling zullen heugen.

Publiek maken ontstaat op de kleinste schaal doordat elke inbrenger vertelt aan twee toeschouwers. Zij zijn het publiek, de getuigen. De verkenning speelt zich af in een theaterzaal. En is onderdeel van de kennisgeving en dus de inzet voor een langer traject. Het element van verantwoording afleggen speelt mee.

Bart

De wandeling in groepjes van drie langs de woorden en de wieren is halverwege. Waarom noemen we het nu een ‘muzisch’ perspectief? Waar komt het woord ‘muzisch’ vandaan? Ik bereid me voor op een paar slotopmerkingen. De folder in mijn hand zegt: “In ieder mens zit een scheppend vermogen. Ieder mens is op zijn of haar manier een verteller, een speler en een maker.” Ik herken vanuit mijn eigen achtergrond als cellist en theatermaker het vertellen, spelen en maken in de kunsten. Maar daar is het altijd gekoppeld aan het beoefenen van een vakdiscipline. Kunst is als woord te exclusief. Daar moet je voor doorgeleerd hebben. En creativiteit in het werk is een te algemeen en te veel gebruikt woord. Toen ik een jaar of tien geleden aan mijn proefschrift begon ben ik daarom op zoek gegaan naar een ander woord dan kunst of creativiteit. Dat heb ik gevonden in de mythe van de muzen uit de Griekse mythologie. Dat woord ‘muzisch’ is een nog niet zo uitgekauwd woord, dat bovendien niemand uitsluit. Het muzische is de mens in zijn blauwdruk meegegeven. Daar kom ik door het schrijven van dat proefschrift achter. De muzen waren onder andere de beschermgodinnen van *Paideia*, de eerste vorm van systematisch onderwijs met veel aandacht voor scheppend onderzoekend werken. Door goed naar die oude praktijken te kijken haal ik in mijn proefschrift, geholpen door het werk van verschillende grote denkers,¹ vier kernwoorden naar voren. Dat zijn vertellen, spelen, maken en delen. Dat zijn krachtige woorden waar je niet snel klaar mee bent.

---

¹ De belangrijke denkers die mij in mijn proefschrift bij de hand nemen zijn Alasdair MacIntyre (vertellen); Hans-Georg Gadamer (spelen); Richard Sennett (maken); en Karl Weick (delen).

Waarom muzisch?

Je kan er mensbeelden mee in verband brengen: de vertellende mens (*homo narrans*), de spelende mens (*homo ludens*) en de mens als maker (*homo faber*). Die drie breng ik in een muzisch mensbeeld bij elkaar. En dat wordt het een 'muzisch perspectief' om mee naar werken, leren en professionaliseren in organisaties te kijken.

Hoe passen die vier woorden vertellen, spelen, maken en delen bij de woorden van vandaag? Ik zou zeggen dat persoonlijk maken de verteller uitnodigen is. Dat wat je te zeggen hebt is niet langer algemeen, maar specifiek. Samen maken kan erg goed met spelen in verband gebracht worden. Denk aan het sociale, de spelregels en het spel dat je meevoert. Bij kennis maken zit ook het woord 'maken' er al in. Kennis bestaat niet los op zichzelf, maar wordt altijd gemaakt. Kennis is geen abstractie, maar mensenwerk. Ten slotte gaat publiek maken hand in hand met delen. Het is een mooie verbijzondering van dat beetje algemene delen. Zo gaat mijn mijmering op de tribune verder. Tot ik word gered door de bel!

De tijd van de wandeling, precies een half uur, is om. Ik sta met de folder in de hand klaar om die uit te delen. Iedereen krijgt er drie. Eén voor zichzelf en twee om op ieders werk uit te leggen waar je aan begonnen bent. Dat ondersteunt het idee dat we een beweging op gang willen brengen. En dat de basis van de werkplaats stevig verankerd op papier staat geeft ons bovendien de gelegenheid om te verdwalen, te vertragen, te verwarren en ons mee te laten slepen naar daar waar we nog niet wisten dat we heen zouden gaan. Allemaal moeilijk verkoopbare muzische aspecten die er zeer toe doen!

Daan

Het muzische perspectief haalt het wetenschappelijk onderzoek uit de ivoren toren en brengt het terug naar de praktijk. Het maakt het voor mij mogelijk om weer af te dalen in mijn lijf en mijn intuïtie, gevoel en creativiteit te verbinden met mijn analytische vermogen en mijn liefde voor onderzoek. Om weer als een klein kind nieuwsgierig te worden naar de wereld om mij heen en onbevangen nieuwe dingen uit te proberen en te experimenteren.

Bart

Vlak voordat ik de folder uitreik zie ik ineens bewust de foto op voor- en achterkant.² We zien verschillende armen van mensen die schrijven. Niks ongewoons aan zou je zeggen. Totdat je beter kijkt. Ze schrijven allemaal met links. Het is een werkvorm die Melanie Kandelaars een paar jaar geleden introduceerde op een conferentie van de werkplaats. Een prachtig lange tafel bedekt met wit papier. Dikke zwarte scherpgeslepen potloden. Glanzende gouden eierdopjes voor het slijpsel als je wilde bijpunten. Het links schrijven dat in stapsgewijze oefening werd opgebouwd. De bijna monastieke concentratie die tijdens de stilte van de oefening werd bewaard. En dan de werking. Ik herinner me het gevoel 'onthand' te zijn door dat links schrijven. De gewoonte kwijt, het ritme van je eigen taal kwijt en het ongemak daarvan. Maar ook een nieuwe ruimte die opent, waarin nieuwe en andere ervaringen en betekenissen ontstaan. De observatie dat het geschreven woord ineens ook een grafische betekenis krijgt.

Dat maakt ruimte voor een niet-absolute betekenis van het woord, dat het woord in zekere zin ook een tekening is. En natuurlijk de vertraging die er in dat proces van links schrijven zit. Paul Cilliers (1956–2011, oprichter van het Center for Complexity Studies aan de Stellenbosch Universiteit in Zuid-Afrika) schreef een belangrijk artikel met de titel ‘On the importance of a certain slowness’. Dat artikel stelden we bij afsluiting van de werkplaats vorig jaar centraal. Dat komt allemaal tevoorschijn in de herinnering aan het links schrijven. Ja, zó kan ik ook iets zeggen over het muzisch perspectief! Ik vertel dit verhaal en laat dat stuk over vertellen, spelen, maken en delen maar even zitten. Want juist het verhaal over links schrijven doet en zegt op dit moment het juiste.

Daan

Ik besluit met een citaat van Alfonso Montuori, hoogleraar aan het California Institute of Integral Studies. Hij maakte een prachtige bundel over het werk van de Franse filosoof Edgar Morin, die schreef over de noodzaak van complexiteitsdenken. Die noodzaak omschrijft Montuori als volgt:

“What this means is that in times of great anxiety, human beings often need to reduce the complexity by finding one source to blame for their anxiety and attribute all that is wrong (scapegoating). This is accompanied by thinking in dualistic terms: They are bad, we are good. If you are not for us you are against us.” (Montuori, 2008).

Het muzische perspectief stimuleert dat professionals en onderzoekers als volledige persoon verschijnen inclusief hun twijfels en niet-weten. Dat dualisme wordt bestreden omdat alle stemmen ertoe doen.

Dat in het weten en kennis maken de volledige complexiteit van de praktijk wordt omarmd en in het publiek maken ook de harten worden beroerd.

Bart

Ik besluit met een citaat uit het artikel ‘On the importance of a certain slowness’ van Paul Cilliers over de novelle ‘Slowness’.

“Milan Kundera (1996) shows with great conviction how a certain slowness is a prerequisite for being fully human. What is at stake in this novel is not moral integrity, or a kind of Calvinist dependability, but the sensuality of human interaction, the beauty of a relationship that unfolds in time, the ecstasy of a love that has a history and a future. Being human implies having a body, something with its own rhythms and demands. If we reduce all of this to something merely instrumental, to transactions written in legal terms (not in lyrical prose), if we demand results now, then we will stop being human. Language cannot be reduced to a code; it plays itself out in a certain context. What is more, even if we immerse ourselves in the context we have to wait beyond the last sounds. When all is said, the meaning has not finally arrived yet. It is the anticipation of what it could yet mean that draws us forward. Einmal ist keinmal.”

Wat me raakt in dit citaat is de 'sensualiteit van menselijke interactie', 'de schoonheid van een relatie die ontwikkelt in de tijd', 'de vervoering van een liefde die een geschiedenis en een toekomst heeft'. Het zijn misschien grote woorden en toch gaan ze ook over het soort ontmoetingen die we in de werkplaats aangaan. Zoals de dialoog waar ik met Daan in ben. En het gesprek en de ontmoetingen waar we vandaag op de vloer aan zijn begonnen. Dat kunnen we, zoals het citaat zegt, nooit vangen in gewone woorden. Taal kan geen code worden. Dan verliezen we het mens-zijn. En helemaal schitterend zijn de laatste zinnen: als alles gezegd is moet de definitieve betekenis nog komen. *"It is the anticipation of what it could yet mean that draws us forward. Einmal ist keinmal."*

Daan

De doorontwikkeling van het muzisch perspectief vraagt om vertraging. Het is nieuw. Het is nog volop in ontwikkeling. En de Werkplaats Muzisch Onderzoek speelt daarin een belangrijke rol. We gaan dit perspectief laten groeien door het samen te ontwikkelen, toe te passen en te onderzoeken. En we doen dat weer vanuit een muzisch perspectief.

REFERENTIES

- Cilliers, Paul. (2006). 'On the Importance of a Certain Slowness.' *E:CO Emergence: Complexity and Organization* 8 (3): 105–12.
- Kunneman, Harry (2019). *Waardenwerk*.
- Markauskaite, Lina, and Peter Goodyear. (2017). *Epistemic Fluency and Professional Education*. Dordrecht: Springer Netherlands.
- Marshall, Judi. (2016). *First Person Action Research: Living Life as Inquiry*. New York: Sage Publications Inc.
- Meyerson, Debra. (2001). *Tempered Radicals*. Boston: Harvard Business School Press.
- Montuori, Alfonso. (2008). 'Foreword Edgar Morin's Path of Complexity.' In *On Complexity*, vii–xliv. Cresskill: Hampton Press.
- Schön, Donald. (1983). *The Reflective Practitioner*. New York: Basic Books.
- Wierdsma, André. (1999). *CoCreatie van Verandering*. Delft: Uitgeverij Eburon.

Utrecht, 2020

Redactie: Bart van Rosmalen, Peter Rombouts en Hanke Drop

Eindredactie: Hanke Drop

Vormgeving: Anton Feddema, www.afeddema.nl

Hogeschool voor de Kunsten Utrecht (HKU), Lectoraat Kunst en Professionalisering

de kunst van **HKU** nieuwe verbindingen
nieuwe toepassingen

Alles in deze uitgave is bedoeld voor toepassing in alle onderwijstypen en onderwijssituaties.

Experimenten, missers en successen graag delen met de redactie en/of de auteur(s)